

The Concept of Forgiveness in Hannah Arendt's Moral Theory: A Preliminary Study of Forgiveness in Political Theory and Political Conflict Resolution

แนวคิดเรื่องการให้อภัยในฐานะทฤษฎีทางศีลธรรม
ของฮันนาห์ อาเรนด์: บทสำรวจทางความคิดเบื้องต้น
เกี่ยวกับการใช้การให้อภัยในการแก้ไขปัญห
ความขัดแย้งทางการเมือง

ณฐิญาณ์ งามขำ¹
Nathiya Ngarmkham

¹ โรงเรียนกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Corresponding Author:

Nathiya Ngarmkham
Political Science Program, School of Law and Politics,
Suan Dusit University,
Bangkok 10300, Thailand
E-mail: NathiyaNgarmkham@hotmail.com

Received: 15 Aug 2019

Revised: 20 Nov 2019

Accepted: 29 Nov 2019

Abstract

Forgiveness is normally considered to be one of the significant moral concepts in Hannah Arendt's ethical theory and political conflict resolution. She basically identifies it as a certain kind of action and signifies it as the only kind of activity that may possibly help redeem the predicament of irreversibility of action in political sphere. She also suggests that forgiveness is a moral principal which is different from others in general, because it is political within itself and it reconciles well to the political and public realm.

This research paper aims at two purposes. Firstly, it aims to explain and interpret Arendt's concept of forgiveness. In order to do so, it demonstrates the foundation of her arguments and examines their connections with her other concepts in political theory. The study forms its argument upon the concept of forgiveness found in The New Testament and The Old Testament. It also aims to study the concept of forgiveness used as a political conflict resolution in the public realm in general, especially in the concept of restorative justice.

The research is conducted by documentary research method which employs conceptual analysis and hermeneutics methods. It has a final aim to provide a basic and theoretical knowledge about the concept of forgiveness, so it can be used as a grounding concept for the other studies in the field of political theory and political conflict resolution.

Keywords: forgiveness, Hannah Arendt, New Testament, Old Testament, political conflict

บทคัดย่อ

แนวความคิดเรื่องการให้อภัยมักจะถูกตีความว่าเป็นทฤษฎีศีลธรรมและแนวทางในการแก้ไขทางการเมืองของอาเรนต์ โดยอาเรนต์เสนอให้การให้อภัยเป็นการกระทำที่ใช้สำหรับการเยียวยารักษาสภาพการณ์ที่แก้กลับไม่ได้ของการแสดงตน (action) ทางการเมือง และเป็นหลักการทางศีลธรรมที่แตกต่างไปจากหลักการทางศีลธรรมโดยทั่วไปเนื่องจากเป็นหลักการทางศีลธรรมที่มีสภาพของความเป็นการเมืองอยู่ในตัวเองและเหมาะสมสอดคล้องกับพื้นที่ทางการเมืองและปริณิณทลสาธารณะ

งานวิจัยชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายสองประการคือ ประการแรก เพื่ออธิบาย ขยายความ และตีความแนวความคิดเรื่องการให้อภัยของฮันนาห์ อาเรนต์ โดยชี้ให้เห็นว่า ข้อเสนอของอาเรนต์ที่มีรากฐานที่มาจากอะไร และมีความสอดคล้องกับแนวความคิดทางการเมืองของเธออย่างไร ในศึกษาดังกล่าวนี้นี้จะทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องการให้อภัยที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ในเชิงเปรียบเทียบกับแนวความคิดเรื่องการให้อภัยที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พันธสัญญาเดิม จุดมุ่งหมายประการที่สองคือการทำทำความเข้าใจต่อแนวคิดเรื่องการให้อภัยโดยรวมโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดเรื่องการให้อภัยที่ถูกใช้เป็นฐานความคิดของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ผ่านการศึกษาทางรากฐานความคิดเกี่ยวกับศาสนา รวมทั้งการให้อภัยทางการเมืองในฐานะของการแก้ไขปัญหความขัดแย้งทางการเมือง เมื่อเป็นเช่นนั้นงานวิจัยจึงใช้ระเบียบวิธีแบบการวิจัยเอกสารโดยทำการศึกษานวนวิธีการที่ผสมผสานกันระหว่างการอ่านตีความตัวบท และconceptual analysis โดยคาดหวังว่าผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัยชิ้นนี้จะทำให้สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยไปต่อยอดใช้ในการแก้ไขปัญหความขัดแย้งทางการเมืองและศึกษาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหความขัดแย้งทางการเมืองขึ้นอื่นในภายหลัง

คำสำคัญ: การให้อภัย, ฮันนาห์ อาเรนต์, คัมภีร์พันธสัญญาใหม่, คัมภีร์พันธสัญญาเดิม, ความขัดแย้งทางการเมือง

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา ระเบียบวิธีวิจัย คำถาม และเป้าประสงค์ของการวิจัย

แนวคิดเรื่องการให้อภัยมักจะถูกมองว่าเป็นหนึ่งในหลักการทางศีลธรรมของฮันนาห์ อาเรนต์ (Hannah Arendt) และมักถูกหยิบยกมาใช้สำหรับการเป็นตัวอย่างหรือต้นแบบในการศึกษาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองอยู่เนืองๆ (Bash 2013; 2015) แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาถึงรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดดังกล่าวก็จะพบว่าอาเรนต์นำเสนอความคิดดังกล่าวนี้ไว้อย่างสั้นๆ และมีข้อเสนอบางประการที่อาจถูกโจมตีได้ง่ายจากผู้อ่าน หนึ่งในนั้นคือข้อเสนอของเธอที่มองว่าพระเยซูแห่งนาซาเร็ธคือผู้ค้นพบแนวความคิดเรื่องการให้อภัยในหมู่มวลมนุษย (Bash 2013; 2015; Griswold, 2007) ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยผิวเผินแล้วจะพบว่าข้อเสนอที่น่าจะมีความขัดแย้งกับข้อเท็จจริงอยู่ไม่ใช่น้อย ทั้งยังเป็นประเด็นที่น่าสนเห็นว่าเหตุใดชาวยิวอย่างฮันนาห์ อาเรนต์จึงเลือกที่จะทำการเสนอแนวความคิดดังกล่าวผ่านแนวคิดของชาวคริสต์แทนแนวความคิดของศาสนายูดาห์เป็นสำคัญ งานวิจัยชิ้นนี้จึงย้อนกลับไปทำการศึกษากับแนวคิดเรื่องการให้อภัยในแบบคริสต์ตามที่เราทราบดีว่าแนวคิดดังกล่าวนี้ในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่เป็นเบื้องต้น แต่กระนั้น การทำการศึกษานี้ในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ก็ไม่สามารถที่จะให้ภาพรวมของแนวคิดเรื่องการให้อภัยได้ครบถ้วนเนื่องมาจากว่าเนื้อหาของคำสอนในคริสต์ศาสนาไม่ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่เพียงลำพังหากแต่ยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมอีกด้วย งานวิจัยชิ้นนี้จึงทำการศึกษาคัมภีร์ทั้งสองฉบับไปด้วยกันเพื่อให้ได้ภาพรวมที่ต้องครบถ้วนเกี่ยวกับแนวคิดดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้นการศึกษาเนื้อหาของคัมภีร์พันธสัญญาเดิมยังมีประโยชน์เป็นอย่างมากในการชี้ให้เห็นถึงรอยแยกของความแตกต่างระหว่างแนวคิดเรื่องการให้อภัยของชาวยิวและชาวคริสต์ที่มีมุมมองซึ่งไม่สอดคล้องหรือทับรอยกัน ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงพื้นฐานของความคิดที่อาเรนต์ใช้ในการเสนอได้

บทความวิจัยชิ้นนี้ใช้วิธีการศึกษาแบบการวิจัยเอกสาร โดยจะทำการศึกษานำเสนอแนวคิดดังกล่าวของอาเรนต์ผ่านกรอบวิธีในการศึกษาแบบการอ่านตีความตัวบท (Hermeneutics) และใช้วิธีการในการศึกษาวิเคราะห์หลังกับความคิดผสมผสานกับการศึกษาเชิงนิรุกติศาสตร์ (Etymological study) อันเป็นแนวทางที่เธอนิยมใช้ในการนำเสนอแนวคิดของเธอ นอกจากนี้ยังมุ่งศึกษาอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการให้อภัยของอาเรนต์แล้ว บทความวิจัยชิ้นนี้ยังมุ่งวิเคราะห์ว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการให้อภัยนี้สามารถถูกใช้ในฐานของทฤษฎีทางศีลธรรมของเธอได้หรือไม่โดยจะทำการพิจารณาถึงความสอดคล้องระหว่างทฤษฎีการเมืองและทฤษฎีทางศีลธรรมของเธอเป็นการประกอบ เนื่องจากมีความชัดเจนว่าอาเรนต์พยายามที่จะสร้างทฤษฎีทางศีลธรรมของเธอให้มีรากฐานอยู่บนทฤษฎีทางการเมืองที่เธอสร้างไว้ก่อน การศึกษาในส่วนนี้ตั้งอยู่บนข้อสันนิษฐานสองข้อกล่าวคือ หนึ่ง แนวความคิดเกี่ยวกับการให้อภัยของอาเรนต์นั้นจะตั้งอยู่บนแนวคิดเกี่ยวกับการให้อภัยที่ปรากฏในรากศัพท์ภาษากรีกโบราณที่พบในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่เป็นสำคัญ และ สอง แนวคิดเรื่องการให้อภัยของเธอไม่สามารถจะถูกนำไปใช้เป็นทฤษฎีทางศีลธรรมของเธอได้เนื่องจากมีความขัดแย้งกับทฤษฎีการเมืองของเธอในภาพรวมอยู่บางประการ

นอกจากนี้ เมื่อนำแนวคิดเรื่องการให้อภัยของอาเรนต์และแนวคิดที่ปรากฏในคัมภีร์พันธสัญญาทั้งสองมาพิจารณาร่วมกับแนวคิดเรื่องการให้อภัยที่ถูกนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่มีอยู่ (ชัยวัฒน์, 2543) ก็พบว่า แนวความคิดเรื่องการให้อภัยนี้มีความสอดคล้องและต่อเนื่องกันเป็นอย่างมาก งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีสมมติฐานอีกประการหนึ่งคือ แนวความคิดเรื่องการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง

เมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดแบบความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อันมีการให้อภัยเป็นแนวคิดสำคัญเป็นตัวขับเคลื่อนนี้ต่างก็อาศัยแนวคิดเรื่องการให้อภัยในแบบที่อยู่บนพื้นฐานของศาสนาคริสต์-ยูดายด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นจึงอาจอนุมานได้ว่า แนวความคิดเรื่องการให้อภัยของอาเรนต์เป็นตัวอย่างของความคิดที่สำคัญเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการให้อภัยที่ถูกใช้เป็นพื้นฐานของการสร้างแนวคิดเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในฐานของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งหวังว่า การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการให้อภัยขึ้นนี้จะสามารถสร้างองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการให้อภัยโดยทั่วไปขึ้นมาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้อภัยที่เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองขึ้นอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

แนวความคิดเรื่องการให้อภัยในความหมายของอาเรนต์

สำหรับอาเรนต์แล้ว การให้อภัยจัดเป็นกิจกรรมการแสดงตน (action) ประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากการแสดงตนอื่นๆ ในแง่ที่ว่าความสามารถของมนุษย์ในการที่จะใช้แก้ไขหรือถ่วงดุลความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นบนปริภูมิทางการเมือง (political realm) จากการทำกิจกรรมการแสดงตนได้ การแสดงตน หรือ action เป็นกิจกรรมประเภทหนึ่งในสามประเภทที่อาเรนต์มองว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นเงื่อนไขของมนุษย์ ให้สังเกตว่าอาเรนต์ใช้คำว่าเงื่อนไข (condition) เพื่อแสดงลักษณะพื้นฐานของมนุษย์ แทนคำว่าธรรมชาติ (nature) เนื่องจากอาเรนต์เห็นว่าเงื่อนไขทั้งสามประการที่กำหนดลักษณะพื้นฐานของความเป็นมนุษย์นี้เป็นสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืน หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้หากว่ามนุษย์ตกอยู่ในสภาวะแวดล้อมอื่น เงื่อนไขสามประการที่กำหนดสภาวะของมนุษย์นี้เป็นเงื่อนไขที่เกิดจากการที่มนุษย์อาศัยอยู่บนพื้นโลก (earth bound) และสภาพเงื่อนไขในปัจจุบันตลอดจนพื้นที่ของการกระทำกิจกรรมเหล่านั้นต่างคือสภาพการณ์ที่เกิดจากการก้าวผ่านอารยธรรมยุคสมัยต่างๆ จนเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ (modern age) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หลังจากທີ່สังคมโลกก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่แล้ว มนุษย์มีกิจกรรมพื้นฐานที่เป็นเงื่อนไขของชีวิตอยู่สามกิจกรรมซึ่งถูกกระทำขึ้นบนพื้นที่สามลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กิจกรรมแรงงานบนพื้นที่ส่วนตัว กิจกรรมงานบนพื้นที่สังคม และกิจกรรมการแสดงตนบนพื้นที่การเมือง แม้ว่าเงื่อนไขทั้งสามนี้จะมีความสำคัญต่อมนุษย์เท่าๆ กัน แต่ในหมู่วิธีการทั้งสามประเภทนี้ อาเรนต์มองว่าการแสดงตนเป็นกิจกรรมที่มีความพิเศษหรือสูงส่งมากที่สุดเนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวนี้เป็นกิจกรรมที่ทำให้มนุษย์มีสภาพเงื่อนไขที่แตกต่างออกไปจากสิ่งมีชีวิตประเภทอื่น การแสดงตน (action) เป็นกิจกรรมที่เชื่อมต่อกับมนุษย์เข้าด้วยกันด้วยสายใยสัมพันธ์ของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยไม่มีวัตถุหรือตัวกลางใดขวางกั้น สำหรับอาเรนต์แล้วจึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยไถ่ถอนชีวิตที่ไร้ความหมายล่องลอยของมนุษย์ผู้ผลิต (homo faber) และชีวิตที่เหนื่อยยากตรากตรำของมนุษย์แรงงาน (homo laboran) ให้สามารถปรากฏโดดเด่นขึ้นมาได้ ดังนั้นสำหรับอาเรนต์แล้วการแสดงตนคือความสอดคล้องลงรอยที่ตอบสนองต่อเงื่อนไขของมนุษย์ในด้านความเป็นพหุลักษณะ (plurality) ในขณะที่งานตอบสนองต่อเงื่อนไขด้านโลกวัตถุและแรงงานตอบสนองต่อเงื่อนไขความมีชีวิตของมนุษย์เอง

เมื่อการแสดงตนเป็นกิจกรรมที่ดำเนินอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โอกาสของการก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือการละเมิดต่อกันนั้นย่อมเป็นไปได้เป็นเรื่องปกติธรรมดา และเมื่อประกอบกับลักษณะเฉพาะของการแสดงตนที่สำคัญสองประการคือ ความคาดเดาไม่ได้ (unpredictability) และการย้อนกลับไม่ได้ (Irreversibility) ก็ทำให้การแสดงตนเป็นปัญหาในตัวเองอยู่ไม่น้อย ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อการแสดงตนเป็นกิจกรรมอันมีลักษณะเสรีและเป็นอัตตาณัติ ทั้งยังเป็นเงื่อนไขสุดท้ายและสูงสุดของมนุษย์ ก็ทำให้การแสดง

ตนไม่สามารถที่จะถูกไถ่ถอนจากกิจกรรมประเภทอื่นได้นอกจากกิจกรรมการแสดงตนด้วยตนเอง เมื่อเป็น
เช่นนี้ อาเรนต์จึงมองว่าการไถ่ถอนการแสดงตนนั้นหากว่าจะเกิดขึ้นก็ควรจะต้องเกิดขึ้นจากภายในกิจกรรมของ
การแสดงตนเอง ไม่ใช่จากกิจกรรมอื่นหรือจากมุมมองภายนอกกิจกรรมดังกล่าวนี้ (Arendt, 1998, p. 230)
และสำหรับเธอแล้วการไถ่ถอนสำหรับการแสดงตนสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยกิจกรรมในสองลักษณะคือ การให้
อภัยเพื่อแก้ไขสภาพการย้อนกลับไม่ได้ และการทำและรักษาสัญญาเพื่อแก้ไขสภาพความคาดเดาไม่ได้ อัน
เป็นการไถ่ถอนจากลักษณะพิเศษสองประการของการแสดงตนนั่นเอง

อาเรนต์เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงการให้อภัยในฐานะของศักยภาพ (potentiality) ของการแสดงตน
ที่จะสามารถแก้ไขสภาพของการย้อนกลับคืนไม่ได้ในกระบวนการที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นโดยการแสดงตนควบคู่ไปกับ
การสร้างและการรักษาสัญญา (Arendt, 1998, p. 236) ความน่าสนใจประการแรกอยู่ที่อาเรนต์ระบุตั้งแต่
แรกเริ่มว่า การให้อภัยนี้จะสามารถเกิดขึ้นได้กับการแสดงตนที่ผู้แสดงตนกระทำไปด้วยความไม่รู้เท่านั้น
(Arendt, 1998, p. 237) นั่นหมายความว่า เงื่อนไขประการแรกของการให้อภัยจะต้องถือกำเนิดจากการที่ผู้
แสดงตนได้กระทำผิดไปด้วยความพลั้งพลาด หรือไม่ได้ตั้งใจ หรือไม่ได้รู้หรือสามารถรู้ในการกระทำและผล
ของการกระทำตนนั้น การวางกรอบเช่นนี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากไม่เพียงแต่สอดคล้องกับแนวคิดหลัก
เรื่องการแสดงตนของเธอแต่ยังสะท้อนถึงมุมมองเกี่ยวกับการให้อภัยที่มีความเฉพาะเจาะจงและมุมมองที่
เกี่ยวกับสังคมการเมืองและกฎหมายของเธอดังที่จะกล่าวไปถึงในภายหลังอีกด้วย เธอกล่าวต่อว่าการให้
อภัยเป็นรูปแบบหนึ่งของการปลดปล่อยมนุษย์จากผลลัพธ์ของการกระทำ ซึ่งหากว่าไม่มีการให้อภัยเสียแล้ว
มนุษย์ย่อมต้องตกเป็นเหยื่อของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำอยู่ตลอด (Arendt, 1998, p. 237) กล่าวอีก
นัยหนึ่ง อาเรนต์เน้นย้ำให้เห็นว่าพหุสภาวะคือเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการให้อภัยและการสัญญา
ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากปราศจากซึ่งการปรากฏตัวและการแสดงตนของผู้อื่นเพื่อยืนยันการ
แสดงตนของตนเอง และสำหรับเธอแล้วการให้อภัยและการสัญญาที่กระทำเพียงฝ่ายเดียวโดดเดียวนั้นก็ไม่
ต่างอะไรกับการแสดงบทรสสมมติที่ไม่ได้อยู่ในความเป็นจริงเพียงเท่านั้น (Arendt, 1998, p. 237) และ
ด้วยเหตุที่กิจกรรมทั้งสองนี้สัมพันธ์กับเงื่อนไขด้านพหุสภาวะของมนุษย์อย่างแนบแน่น อาเรนต์จึงจะระบุอย่าง
ชัดแจ้งที่จะมองว่าการให้อภัยและการสัญญาเป็นหลักการทางศีลธรรมในรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะที่แตกต่าง
ไปจากกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่เคยได้มีมาก่อน (Arendt, 1998, p. 237)

นอกจากนี้ อาเรนต์ยังวางการให้อภัยให้อยู่ตรงข้ามกับการแก้แค้นอันเป็นการกระทำที่เธอกล่าวว่า
อยู่ในรูปแบบของการโต้ตอบหรือการกระทำกลับ (re-acting) ต่อการละเมิดที่เกิดขึ้น เธอมองว่าการแก้แค้น
นั้นนอกจากจะไม่ใช่วิธีการพยายามที่จะตัดวงจรของผลลัพธ์แห่งการกระทำนั้นให้จบลงแล้ว ยังเป็นการผูกผู้มี
ส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายไว้กับกระบวนการที่ต่อเนื่องขยายไปไม่จบสิ้นนั้น (Arendt, 1998, p. 240) อาเรนต์
ยังกล่าวเพิ่มเติมในประเด็นนี้อีกว่าการแก้แค้นเป็นการกระทำกลับที่มีลักษณะที่เป็นไปอย่างธรรมชาติและ
เป็นอัตโนมัติ เป็นสิ่งที่ถูกคาดเดาได้ว่าจะต้องเกิดขึ้น (Arendt, 1998, p. 241) กล่าวอีกนัยหนึ่งอาเรนต์ชี้
ให้เห็นว่าการแก้แค้นคือสิ่งที่ เป็นไปตามธรรมชาติซึ่งนั่นหมายถึงการเชื่อมโยงการแก้แค้นให้เข้ากับเงื่อนไข
เรื่องของความจำเป็นและการกระทำซ้ำๆอย่างที่ไม่มีความสิ้นสุด ซึ่งลักษณะเช่นนี้มีรูปแบบที่อยู่ตรงข้ามกับ
การให้อภัยอันเป็นการกระทำที่คาดหวังไม่ได้ว่าจะเกิดขึ้น เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นใหม่ และไม่ได้ผูกอยู่ได้
เงื่อนไขจากการกระทำเดิมๆ (Arendt, 1998, p. 241) การให้อภัยจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ที่พยายามฉีกตนเอง
ออกจากสภาพของความเป็นธรรมชาติไปสู่ความมีเสรีภาพ กล่าวโดยง่ายในแง่หนึ่งก็คือ การให้อภัยเกี่ยวเนื่อง
กับเสรีภาพอย่างน้อยในสองมิติได้แก่ หนึ่ง การตัดให้หลุดพ้นจากวงจรที่เป็นอยู่เดิมทำให้ทั้งผู้ให้อภัยและผู้

ได้รับการอภัยสามารถเริ่มต้นความสัมพันธ์ใหม่ๆร่วมกันได้ และ สอง การที่การให้อภัยเป็นการแสดงตนที่ไม่ได้ถูกกำหนดจากการกระทำเดิมๆ ที่เป็นเงื่อนไข แสดงให้เห็นว่า การให้อภัยมีลักษณะที่เป็นเสรีภาพในตัวเองโดยไม่ได้ถูกกำหนดมาก่อนแล้วจากปัจจัยอื่นภายนอก

แม้ว่าอาเรนต์จะกำหนดให้การให้อภัยและการแก้แค้นเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกัน แต่กระนั้นการลงโทษก็อาจจะเป็นทางเลือกของการให้อภัยแม้ว่าจะไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกันกับการให้อภัยก็ตาม อาเรนต์มองว่าทั้งการลงโทษและการให้อภัยนั้นมีความคล้ายคลึงกันอยู่ในประเด็นเกี่ยวกับความพยายามที่จะทำให้เรื่องราวและความสัมพันธ์เดิมนั้นจบลง ซึ่งเรื่องราวและความสัมพันธ์เหล่านี้ย่อมจะดำเนินต่อไปเช่นเดิมเรื่อยๆอย่างไม่จบสิ้นหากว่าไม่มีการเข้าแทรกแซงหรือแก้ไข (Arendt, 1998, p. 241) เธอมองว่าในพื้นที่ที่วัดด้วยกิจการของมนุษย์นั้น มนุษย์จึงไม่สามารถให้อภัยได้กับสิ่งที่ตนลงโทษไม่ได้และไม่สามารถลงโทษได้กับสิ่งที่ตนให้อภัยไม่ได้เช่นกัน ดังนั้นสำหรับอาเรนต์แล้วการจัดการกับสภาพวงวนที่หาทางออกไม่ได้ของการละเมิดจึงสามารถเลือกที่จะกระทำได้ในสองรูปแบบกล่าวคือหากไม่ทำการลงโทษ ก็ทำการให้อภัย และสำหรับเธอแล้วความแตกต่างที่สำคัญระหว่างการให้อภัยและการลงโทษอยู่ที่ลักษณะและเจตนาของการละเมิด เพราะเธอจะจงให้การให้อภัยเป็นทางแก้ไขที่คงไว้สำหรับการกระทำความผิดที่ไม่ได้เกิดจากความตั้งใจเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สำหรับการกระทำความผิดที่รุนแรงหรือตั้งใจแล้ว ความผิดดังกล่าวนี้เหนือกว่าความสามารถหรือเกินขอบเขตที่เราจะให้อภัยหรือลงโทษด้วยตนเองได้ในกิจการของมนุษย์ (Arendt, 1998, p. 241) ซึ่งการยกให้การลงโทษเป็นเรื่องที่เหนือไปกว่าความสามารถในการจัดการของมนุษย์นี้เน้นย้ำให้เห็นถึงคุณลักษณะประการสำคัญของการให้อภัยที่อาเรนต์ต้องการนำเสนอคือ การมองว่าการให้อภัยเป็นกิจกรรมของมนุษย์และสามารถที่จะบริหารจัดการได้ในหมู่มนุษย์ที่มีสถานภาพเท่ากันด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาหรือยกการจัดการความขัดแย้งเช่นนี้ไปที่บุคคลที่สามซึ่งมีสถานภาพที่สูงส่งกว่า

กล่าวโดยสรุปแล้วเงื่อนไขและลักษณะที่สำคัญของการให้อภัยที่อาเรนต์ต้องการที่จะนำเสนออีกคือ หนึ่ง การให้อภัยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะและถูกใช้เพื่อแก้ไขปัญหความขัดแย้งทางการเมือง สอง การให้อภัยเป็นสิ่งที่ต้องกระทำควบคู่ไปกับการสร้างและการรักษาสัญญา สาม การให้อภัยเป็นเรื่องที่กระทำโดยมนุษย์ สี่ การให้อภัยเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงและนำไปสู่ความมีเสรีภาพ ห้า การให้อภัยเป็นสิ่งที่พามนุษย์ให้หลุดพ้นจากวงวนของธรรมชาติและเป็นสิ่งที่คาดการณ์หรือคาดหวังไว้ก่อนล่วงหน้าไม่ได้ และหก การให้อภัยจะต้องเกิดขึ้นในรูปแบบของความสัมพันธ์สองฝั่งระหว่างผู้ละเมิดและผู้ถูกละเมิด และเจ็ด การให้อภัยจะถูกใช้ได้ในเพียงกรณีที่เกิดการละเมิดหรือการทำความผิดนั้นเป็นไปด้วยความไม่ตั้งใจเท่านั้น

ข้อค้นพบ

พระเยซูแห่งนาซาเรทกับการให้อภัย จากยูดาเยสู่อิสราเอล

ในการอธิบายประเด็นเรื่องการให้อภัยนี้ อาเรนต์ได้ทำการยกพระเยซูแห่งนาซาเรทขึ้นเป็นตัวอย่างในการทำการศึกษานี้เนื่องจากอาเรนต์เห็นว่าพระเยซูแห่งนาซาเรทเป็นผู้ค้นพบหนทางของการให้อภัยในพื้นที่เกี่ยวกับกิจการของมนุษย์ (Arendt, 1998, p. 238) อาเรนต์ทำให้เหตุผลที่ทำการยกตำแหน่งผู้ค้นพบการให้อภัยเช่นนี้ให้กับพระเยซูแห่งนาซาเรทด้วยเหตุผลสำคัญที่ชัดเจนว่าพระเยซูทำการขัดกับพระคัมภีร์ไบเบิลฉบับพันธสัญญาเดิมและบรรดาผู้ถือถือสาทุกข้อถือศีลชาวยิวด้วยการคัดค้านว่าพระเจ้าไม่ใช่ผู้เดียวที่มีอำนาจในการให้อภัยมนุษย์ (Arendt, 1998, p. 239) ในแง่นี้ อาเรนต์ที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงทางแยก

ที่เกิดขึ้นระหว่างศาสนายูดาห์และศาสนาคริสต์ โดยเธอยังชี้ให้เห็นอีกว่าการเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาสาระของพระคัมภีร์นี้แสดงว่าอำนาจในการให้อภัยนี้หาได้เป็นอำนาจที่มาจากพระผู้เป็นเจ้า (Arendt, 1998, p. 239) หากแต่มาจากการริเริ่มของมนุษย์เอง ในแง่นี้จะเห็นได้ว่านอกจากอาเรนต์ที่กำลังจะพยายามชี้ให้เห็นว่าการให้อภัยไม่ใช่อำนาจเดียวที่พระผู้เป็นเจ้าครอบครองแต่เป็นอำนาจที่มนุษย์เองก็ครอบครองอยู่ด้วยแล้ว เธอยังพยายามที่จะเสนอมนุษย์ที่ทำการให้อภัยในฐานะของผู้กระทำ (agent) อันเป็นตำแหน่งของมนุษย์ที่สอดคล้องกับกิจกรรมการแสดงตนที่เธอได้เสนอเอาไว้ก่อนหน้านี้ด้วย

เมื่ออาเรนต์ทำการเสนอตัวบทของศาสนาคริสต์ในฐานะของจุดเริ่มต้นของแนวคิดเรื่องการให้อภัยในหมู่มนุษย์ ความสนใจจึงต้องมุ่งไปที่คัมภีร์พันธสัญญาใหม่ ด้วยเหตุที่ว่าในภาษากรีกโบราณและภาษาฮีบรูนั้นไม่ได้มีคำใดคำหนึ่งที่แสดงถึงแนวคิดเรื่องการให้อภัยเป็นการเฉพาะ คำที่ใช้แสดงความหมายหรือแนวคิดดังกล่าวนี้ในภาษากรีกและภาษาฮีบรูจึงเป็นคำที่มีความหมายอื่นๆ แต่ถูกนำมาใช้ในบริบทของความหมายของการให้อภัยทั้งหมด Anthony Bash ชี้ให้เห็นว่าในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่นั้นมีคำภาษากรีกอยู่เพียงสามคำที่ถูกใช้แทนความหมายของคำว่า การให้อภัย ได้แก่คำว่า *charizomai*, *aphiemi* และ *aphesis* (Bash, 2011, p. 43) อันที่จริงแล้วนอกจากคำทั้งสามนี้ยังมีคำที่ถูกใช้ในความหมายของคำว่า การให้อภัย อีกคำหนึ่งคือคำว่า *apoluo* โดยที่ Bash กล่าวถึงคำดังกล่าวนี้ในงานเขียนของเขาอีกชิ้นหนึ่งในสี่ปีถัดมาจากเล่มแรก (Bash, 2015, p. 28-29, 40, 96) ข้อเสนออันนี้จริงแล้วมีความสอดคล้องกับข้อเสนอของ V. Norskov Olsen ที่ได้เสนอไว้ในปี 1963 ก่อนแล้วเช่นกัน (Olsen, 1963b, p. 18)

คำว่า *apoluo* (ἀπολύω) นี้ไม่ได้ถูกใช้ในความหมายของการให้อภัยมาก่อนเลยจนกระทั่งเมื่อถูกนำมาใช้ในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ โดยทั่วไปให้ความหมายถึงการปล่อย หรือ การแยกออกจากกัน หรือ การหย่าร้าง Olsen อธิบายว่า แม้ว่าจะพบคำคำนี้ได้ถึง 66 ครั้งในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ แต่มีเพียงครั้งเดียวเท่านั้นที่คำนี้ถูกนำมาใช้แปลในบริบทของคำว่า การให้อภัย คือใน Luke 6:37 (Olsen, 1963b: 18) เท่านั้น

ส่วนคำว่า *charizomai* นั้นมาจากคำกริยา *χαρίζομαι* ในภาษากรีกโบราณ โดยทั่วไปหมายถึง การพูดหรือการแสดงซึ่งความโปรดปรานหรือการให้ด้วยความโปรดปรานหรือเป็นพรหรือเป็นของขวัญ Bash ยกตัวอย่างให้เห็นว่า คำกริยาดังกล่าวนี้นักถูกใช้ในลักษณะของการให้อภัยจากชุมชนทางสังคม เช่น ใน 2 Corinthians 2.7:10 (Bash, 2013, p. 45) สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ตั้งข้อสังเกตว่า ลักษณะของการให้อภัยดังกล่าวนี้มีลักษณะของ “การยกโทษ” หรือ “pardon” มากกว่าการให้อภัยหรือ “forgive” ซึ่งดูจะสอดคล้องกับสิ่งที่ Olsen ได้เสนอไว้ก่อนหน้านี้ว่าการให้อภัยในลักษณะของคำว่า *charizomai* มีลักษณะที่เป็น “การยกโทษ” จากบุคคลที่มีอำนาจ มากกว่าการให้อภัยระหว่างบุคคลที่เสมอกัน มองในแง่นี้ *charizomai* จึงมีความหมายในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ที่หมายถึงการให้อย่างพิเศษ (to grant a favor) หรือการแสดงพระคุณ (to show grace) (Olsen, 1963b, p. 18) กล่าวคืออยู่ในลักษณะของการให้เป็นของขวัญโดยไม่มีราคาที่จะต้องจ่าย Bash ยังเสนอเพิ่มเติมว่า ลักษณะของการให้อภัยแบบนี้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของการคาดหวังไม่ได้ของการให้อภัย เพราะของขวัญเป็นสิ่งที่ไม่ได้มีใครคาดหวังว่าจะได้รับจากอีกคนอื่น จึงทำให้การให้อภัยมีลักษณะที่ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ให้อภัยเป็นหลัก (Bash, 2013, p. 44)

ส่วนคำว่า *aphesis* นั้นมาจากคำนามในภาษากรีกว่า “ἀφεσις” ที่ให้ความหมายถึงการปล่อย หรือการทำให้เป็นอิสระ Olsen ตั้งข้อสังเกตว่ามันมีความใกล้ชิดเป็นพิเศษกับแนวคิดเกี่ยวกับการปล่อยให้เป็นอิสระจากบาป (Olsen, 1963b, p. 19) ในขณะที่ Bash ได้อธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคำว่า *Aphesis* และการยกหนี้ซึ่งเขาชี้ให้เห็นถึงการเปรียบเทียบและการให้ความหมายที่ใกล้ชิดระหว่างการปลด

ปล่อยจากบาปและการยกหนี้ในวิถีคิดของชาวฮีบรู (Bash, 2013, p. 55) ดังนั้นแม้ว่าคำว่า *aphesis* จะให้ความหมายที่เกี่ยวกับการปลดปล่อยและเสรีภาพ อันที่จริงแล้ว คำว่า *aphesis* มีที่มาจากคำกริยา *aphiemi* (ἀφίμι) ซึ่ง Olsen ชี้ให้เห็นว่ามีการใช้คำกริยาดังกล่าวนี้นี้ถึง 45 ครั้งในการกล่าวถึงคำว่าการให้อภัยในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ (Olsen, 1963b, p. 19) พิจารณาในแง่หนึ่งจึงอาจกล่าวได้ว่ามันถูกใช้ในฐานะของคำหลักในการเสนอความคิดเรื่องการให้อภัยในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่เลยทีเดียว

แต่เมื่อพิจารณาคัมภีร์พันธสัญญาเดิมประกอบ ความต่อเนื่องและความขัดแย้งของแนวคิดเรื่องการให้อภัยในคัมภีร์ทั้งสองฉบับเป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีนัยยะที่สำคัญมากสำหรับอาเรนดท์ Bash เสนอว่าหากทำการสำรวจคำที่ใช้เพื่อแสดงความหมายของแนวคิดเรื่องการให้อภัยในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมแล้วจะพบว่าคำว่า *Salah* ในภาษาฮีบรูจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับความหมายของการให้อภัยที่เข้าใจกันในปัจจุบันมากที่สุด (Bash, 2015, p. 14) นอกจากนั้นก็ยังมีความว่า *rasah* ซึ่งในตัวเองไม่ได้มีความหมายของการให้อภัยหากแต่หมายถึงความพึงใจของพระเป็นเจ้า (Bash, 2015 p. 14) รวมทั้งคำว่า *nasa hata* และ *kippher* ซึ่งล้วนให้ความหมายที่ใกล้เคียงกันถึงการให้อภัยของพระผู้เป็นเจ้าต่อมนุษย์ (Bash, 2015, p. 14)

สำหรับประเด็นเดียวกันนี้ Olsen นั้นได้อธิบายว่า *kaphar* ซึ่งความหมายดั้งเดิมหมายถึงการปิด หรือการปกป้องให้ที่พิภพ ทั้งในรูปของคำกริยาและคำนามที่เกี่ยวข้องนั้นถูกใช้ถึง 154 ครั้งในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมภาษาฮีบรู โดยให้ความหมายถึงการไถ่โทษ (Olsen, 1963a, pp. 11-12) คำว่า *kaphar* นี้คือรากศัพท์ของคำว่า *kippher* ในคำอธิบายของ Bash และให้ความหมายที่ใกล้เคียงกันคือการไถ่โทษและบาปของพระผู้เป็นเจ้า (atonement) (Bible Study Tools, 2019a) ส่วนคำว่า *naga* นั้น เข้าใจว่าน่าจะเป็นการถอดเสียงที่ผิดเพี้ยนและน่าจะหมายถึงคำว่า *nasa* ที่มีความหมายว่า การยก หรือการถือ หรือการเลิกเว้นซึ่งภาระบางประการ (Bible Study Tools, 2019b) Olsen กล่าวว่าคำนี้ถูกใช้ถึง 650 ครั้งในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมและในจำนวนนี้มี 15 ครั้งที่ถูกใช้ในความหมายของการให้อภัย (Olsen, 1963, p. 12) ส่วนคำว่า *Salach* และคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องนั้นมีการใช้ในความหมายว่าให้อภัยถึง 35 ครั้ง และการยกโทษถึง 14 ครั้ง และแทบจะไม่ได้ถูกนำไปใช้ในความหมายอื่นนอกเสียจากการให้อภัยของพระเป็นเจ้าเลย (Olsen, 1963, p. 12) จึงอาจกล่าวได้ว่า *salach* เป็นคำที่ถูกใช้ในความหมายของการให้อภัยมากที่สุด (Bash, 2015, p. 14) และมีความหมายตรงตัวว่าการให้อภัยหรือการยกโทษ (Bible Hub, 2019)

สังเกตได้ว่าในการใช้คำเหล่านี้เพื่อแสดงความหมายของการให้อภัยนั้นล้วนแต่ใช้ในบริบทและสถานการณ์ที่เป็นการให้อภัยของพระผู้เป็นเจ้าต่อมนุษย์ทั้งสิ้น ไม่ได้มีการใช้สำหรับกรณีของการให้อภัยระหว่างมนุษย์ด้วยกันเลย ดังนั้นความแตกต่างที่เด่นชัดที่สุดระหว่างแนวความคิดเรื่องการให้อภัยที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมและคัมภีร์พันธสัญญาใหม่จึงเป็นเรื่องของสถานะของผู้ให้อภัยเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาในลักษณะนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่อาเรนดท์เสนอว่าพระเยซูแห่งนาซาเรทเป็นผู้ค้นพบหลักการให้อภัยระหว่างมนุษย์นั้นจึงเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ว่าเป็นการเสนอความคิดเห็นบนหลักฐานทางเอกสารและนิรุกติศาสตร์ เนื่องจากว่าแนวคิดเรื่องการให้อภัยที่ปรากฏในคัมภีร์เดิมของชาวฮีบรูไม่มีการกล่าวถึงการให้อภัยที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกันในลักษณะเดียวกันกับที่ปรากฏในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่เลย

แน่นอนว่าในทางปฏิบัติการให้อภัยกันระหว่างมนุษย์อาจจะมีอยู่เป็นปกติในสังคมก่อนคริสเตียน และในสังคมอื่นๆ นอกจากสังคมตะวันตกมาเป็นเวลานานแล้ว แต่กระนั้นมันไม่ได้ถูกยกย่องหรือกล่าวถึงในฐานะของคุณธรรมที่สำคัญหรือหลักการทางศีลธรรมที่ควรปฏิบัติจนกระทั่งมาปรากฏแนวคิดดังกล่าวในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ งานของ Charles L. Griswold แสดงให้เห็นได้ว่า แม้ว่าจะมีแนวคิดเกี่ยวกับการให้

อภัยปรากฏอยู่ในรูปคำในรากศัพท์ตระกูล *syngn-* (συγγν-) เช่น *sungnome* และ *sungignosko* แต่กระนั้น ลักษณะของการให้อภัยในบริบทของคำเหล่านี้ก็แตกต่างไปจากการให้อภัยในแบบคริสเตียนที่อาเรนต์อ้างอิงถึง (Griswold, 2007, pp. 3-19) Bash ให้ความเห็นที่คล้ายคลึงกันในกรณีนี้ว่า แม้ว่าการให้อภัยน่าจะเป็นสิ่งที่ถูกปฏิบัติต่อกันในแต่ละชุมชนมานานก่อนเข้าคริสตกาลก็ตาม แต่งานเขียนของคริสเตียนก็เป็นหลักฐานที่มีความน่าเชื่อถือได้เท่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับการให้อภัยในฐานะของพฤติกรรมที่มีคุณธรรม (Bash, 2015, p. 16)

เมื่อกล่าวเช่นนี้และพิจารณาถึงลักษณะของการให้อภัยที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พันธสัญญาทั้งสองฉบับจึงเห็นได้ว่า สิ่งที่ทำให้แนวคิดการให้อภัยแบบคริสเตียนแตกต่างไปจากแนวคิดการให้อภัยแบบยูดาเยมีอยู่สองประการด้วยกันคือ ประการแรก การวางให้การให้อภัยเป็นกิจกรรมทางศีลธรรม และประการที่สอง การให้อภัยเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ โดยมีมนุษย์เป็นผู้ริเริ่ม หรือหากจะกล่าวในแบบ Bash ก็คือ การให้อภัยในแบบคริสเตียนเป็นการให้อภัยแบบระหว่างบุคคล (interpersonal forgiveness) นั่นเอง (Bash, 2015, p. 14)

บทวิเคราะห์และอภิปรายผล

การพิจารณาความเป็นไปได้ของการให้อภัยในการเป็นทฤษฎีทางศีลธรรมของอาเรนต์

จะเห็นได้ว่าประเด็นของความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างแนวความคิดเรื่องการให้อภัยในคัมภีร์ทั้งสองฉบับนี้เป็นประเด็นที่อาเรนต์นำมาใช้อธิบายและขยายความแนวคิดเรื่องการให้อภัยในฐานะหลักการทางศีลธรรมสำหรับพื้นที่ทางการเมืองในทฤษฎีทางการเมืองของเธอนั่นเอง และอย่างที่ได้กล่าวไปแล้วว่า *aphemi* และ *aphesis* มีนัยยะของเสรีภาพและการปลดปล่อยซ่อนอยู่ในความหมายดั้งเดิมของคำ จึงไม่แน่ว่าอาเรนต์จะเลือกแนวคิดเรื่องการให้อภัยที่มีรากฐานอยู่บนความคิดแบบยิว-คริสเตียนมาเป็นต้นแบบในการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการให้อภัยในฐานะของทฤษฎีทางศีลธรรมที่มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเมืองที่เฝ้ากรอไว้ก่อนแล้ว

สำหรับอาเรนต์แล้ว พื้นที่ทางการเมือง (political realm) เป็นพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับเสรีภาพและความเป็นพหุลักษณะ ลักษณะของกิจกรรมที่อยู่บนพื้นที่ทางการเมืองคือกิจกรรมที่ไม่ใช่เพียงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับรัฐและการปกครอง แต่เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะของความเป็นการเมืองอยู่ในตัวเองทั้งหมด กิจกรรมดังกล่าวที่อาเรนต์รวมเรียกว่าการแสดงตนนี้มีลักษณะเฉพาะหลายประการไม่ว่าจะเป็น การต้องอาศัยพื้นที่สาธารณะและโลกแห่งการปรากฏ (public sphere and world of appearance) ในการทำกิจกรรม ลักษณะของการกำเนิดและการริเริ่มสิ่งใหม่ (natality) การมีความสัมพันธ์กับอำนาจในลักษณะที่แตกต่างไปจากการใช้ความรุนแรงและกำลัง (power) ลักษณะของความเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ (web of relations) ระหว่างมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกันอันนำไปสู่การเปิดเผยตัวตนของบุคคล (disclosure) และการสร้างเรื่องราวและเรื่องเล่า (the enacted story) รวมทั้งลักษณะของการเป็นกระบวนการ (the process character) ที่ไม่ได้มุ่งสู่เป้าประสงค์หนึ่งเป้าประสงค์ใดเป็นการเฉพาะ มองในแง่นี้ การให้อภัยในแบบของคริสเตียนนี้จึงดูจะเข้ากันได้พอเหมาะพอทีกับลักษณะความเป็นการเมืองของอาเรนต์ในทุกมิติ

ลักษณะเด่นของแนวความคิดเรื่องการให้อภัยประการแรกที่อาเรนต์นำเสนอให้การให้อภัยในฐานะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลนั้นในแง่หนึ่งชี้ให้เห็นถึงความเสมอภาคในฐานะหลักการพื้นฐานของการให้อภัยเนื่องจากการให้อภัยจะเป็นกิจกรรมที่ถือกำเนิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อน้อยบุคคลต้องมีสถานะที่เท่าเทียมกันก่อน ในกรณีของคัมภีร์พันธสัญญาเดิมนั้นอย่างที่ไดกล่าวไปแล้วว่าการให้อภัยมีลักษณะของการยกโทษจากพระเจ้าเป็นสำคัญ ดังนั้นสถานะของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้อภัยและผู้ได้รับการให้อภัยนั้นอยู่ในลักษณะที่มีอาเรนต์กล่าวได้ว่าเสมอหรือใกล้เคียง ในแง่นี้ผู้ให้อภัยคือผู้ที่มีความสูงส่งหรือแข็งแกร่งกว่าในทางสถานะและอำนาจ มนุษย์ไม่สามารถให้อภัยพระเจ้าและไม่สามารถให้อภัยมนุษย์ด้วยกันเองได้เนื่องจากมีแต่พระเจ้าเท่านั้นที่ทรงไว้ซึ่งสิทธิอำนาจดังกล่าวนั้น หากแต่เมื่อการให้อภัยได้ปรากฏขึ้นในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่อำนาจที่เคยผูกขาดนี้ก็ได้พังทลายลงเนื่องจากแนวความคิดเรื่องการให้อภัยได้ถูกบันทึกไว้ทั้งในลักษณะที่มนุษย์ให้อภัยมนุษย์ด้วยกันเองและการให้อภัยมนุษย์ของพระเจ้า ในแง่นี้การให้อภัยจึงเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างผู้แสดงสองฝั่งที่มีความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ใกล้เคียงกันไม่ได้แตกต่างกันอย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง มองในแง่นี้จึงไม่แปลกใจว่าเหตุใดอาเรนต์จึงเห็นการให้อภัยในแบบของพระเยซูแห่งนาซาเรธมีความสอดคล้องกับการเมืองและมีลักษณะของการแสดงตนอยู่ในตัวเอง ในขณะที่การให้อภัยในแบบยูดาเยไม่มีคุณสมบัติในลักษณะดังกล่าว

นอกจากนี้การเลือกกล่าวถึงที่มาของการให้อภัยในคำอธิบายเชิงภาษาศาสตร์ของภาษกรีกและคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ยังเป็นการชี้เน้นให้เห็นถึงคุณลักษณะทางด้านความเป็นเสรี (freedom) หรือการปลดปล่อย (liberation) ของการให้อภัยในแนวความคิดของเธอกอีกด้วย สำหรับอาเรนต์แล้ว เสรีภาพเป็นทั้งเป้าหมาย เงื่อนไข และวิธีการของการเมืองและความเป็นการเมือง กล่าวคือเป็นเป้าหมายที่ต้องพยายามสร้างและรักษา แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นวิถีในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง และเป็นเงื่อนไขตั้งต้นของความเป็นการเมืองและการแสดงตนไปพร้อมกัน สำหรับอาเรนต์แล้วเสรีภาพไม่ได้หมายถึงความมีอิสระอย่างสิ้นเชิงโดยไม่ได้มีเงื่อนไข แต่ในขณะเดียวกันก็ได้หมายถึงความมีอิสระภายใต้ขีดจำกัด คำว่าเสรีภาพของอาเรนต์นั้นมีความหมายที่สอดคล้องกับคำว่าปลดปล่อยและความเป็นอัตตาณัติ กล่าวคือ มองว่าเสรีภาพคือการหลุดพ้นจากเงื่อนไขหรือข้อจำกัดบางประการและเกิดจากกลไกหรือกระบวนการภายในของผู้แสดงตนหรือกิจกรรมเหล่านั้นเอง การให้อภัยอันเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้ถูกกะเกณฑ์หรือบังคับหากแต่เกิดจากความสมัครใจของผู้แสดงในการที่จะตัดตนเองให้ขาดจากเงื่อนไขเดิมๆ ที่ผูกมัดอยู่จึงมีลักษณะที่สอดคล้องกับการเมือง การปฏิบัติ และอำนาจในความคิดของอาเรนต์เป็นอย่างดี เพราะสำหรับเธอแล้วความเป็นธรรมชาติคือสิ่งที่แสดงถึงความผูกมัดที่แท้จริงที่เป็นวงจรรวัฏ การตกอยู่ในสภาพธรรมชาติของมนุษย์เป็นการตกอยู่ในสภาพของความที่ไม่สามารถหลุดพ้นจากเงื่อนไขตามธรรมชาติ ในขณะที่ความพยายามในการสรรค์สร้างและทำกิจกรรมของมนุษย์คือความพยายามในการที่จะแหวกออกจากสภาพบังคับดังกล่าวเมื่อพิจารณาถึงการให้อภัย เมื่ออาเรนต์กล่าวว่า การให้อภัยกระทำในเงื่อนไขของสิ่งที่ไม่ได้เป็นธรรมชาติ อาเรนต์กำลังชี้เน้นให้เห็นว่า การให้อภัยไม่ใช่กิจกรรมอย่างแรงงานที่มีลักษณะของความเป็นสังสารวัฏที่ไม่สิ้นสุดที่ตรึงมนุษย์เอาไว้

เมื่อพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องสัญญาจะพบว่าการจัดให้การให้อภัยเป็นกิจกรรมที่ต้องกระทำควบคู่ไปกับกิจกรรมการสร้างและการรักษาสัญญาของอาเรนต์นั้นมองเห็นว่า แล้วอาจดูเป็นข้อเสนอของการแก้ไขปัญหาของความขัดแย้งทางการเมืองทั่วไปที่เมื่อทำการตัดขาดหรือจัดการกับความขัดแย้งของอดีตแล้วก็ย่อมต้องมีเกณฑ์หรือมาตรการสำหรับการสร้างความสัมพันธ์สำหรับอนาคต แต่อันที่จริงแล้วการ

เสนอความคิดทางการเมืองและทฤษฎีทางศีลธรรมดังกล่าวนี้เป็นการเสนอแบบวิธีการทางการเมืองที่สะท้อนวิธีคิดแบบคริสเตียนยูดาอย่างชัดเจน Bash มองว่าองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการให้อภัยแบบคริสเตียนคือการมีลักษณะของการเป็นสัญญาในตัวเอง (Bash, 2015, p. 14) ดังนั้นสำหรับอาเรนต์การเสนอแนวคิดเรื่องการให้อภัยและการสร้างและรักษาสัญญาในฐานะทฤษฎีทางศีลธรรมที่ต้องกระทำควบคู่ไปเสมอนั้นจึงมีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นมาโดยลอยๆเพื่อสร้างดุลยระหว่งการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างอดีตและอนาคต หากแต่เป็นการสะท้อนและหยิบยืมทฤษฎีทางศีลธรรมทางศาสนาของคริสเตียนยูดามาใช้อย่างตั้งใจอีกด้วย

ในส่วนของการกำหนดให้อภัยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้หรือมีความหมายภายใต้เงื่อนไขที่ว่าผู้กระทำการละเมิดได้รู้สึกผิดต่อการกระทำของตนเองและได้แสดงถึงการสำนึกต่อการล่วงละเมิดที่ตนนั้นได้กระทำไปต่อหน้าเหยื่อหรือสาธารณชนเท่านั้นและจะต้องเป็นผู้ละเมิดที่แสดงความจริงใจด้วยการเริ่มรับผิดก่อนนี้มีความน่าสนใจที่จะตั้งข้อสังเกตไว้ว่าการกำหนดเงื่อนไขของการให้อภัยมีลักษณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีความเฉพาะเจาะจงในบริบทแบบยูดาคริสเตียนเป็นอย่างมาก สำหรับการให้อภัยในลักษณะดังกล่าวนี้ การให้อภัยกับผู้ที่ไม่ยอมรับผิดหรือแสดงความสำนึกนั้นเป็นสิ่งที่ไร้ความหมายและหาได้มีผลอะไรเกิดขึ้นไม่ทั้งยังมีอาจเรียกได้ว่าเป็นการให้อภัยในแง่หนึ่งจะเห็นได้ว่าอาเรนต์ถือเอาหลักศีลธรรมประการหนึ่งที่เพิ่งเริ่มถือกำเนิดในชุมชนคริสเตียนมาใช้ขยายความ อธิบายและใส่ความหมายของการเมืองและความเป็นการเมืองเข้าไปให้เด่นชัด ก่อนที่จะนำมาใช้เป็นหลักการทางศีลธรรมที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมสำหรับสังคมการเมืองในความคิดของเธอ

มองเผินๆ แล้วการเสนอการให้อภัยในฐานะทฤษฎีทางศีลธรรมนี้ไม่น่าจะมีปัญหาอะไร แต่กระนั้นปัญหาของการนำเสนอความคิดดังกล่าวนี้ก็คือ การที่ทฤษฎีทางศีลธรรมดังกล่าวมีลักษณะที่ขัดกับพื้นฐานสำคัญของการแสดงตนอันเป็นแนวคิดซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของทฤษฎีการเมืองที่เธอสร้างไว้ก่อนในบางประเด็นหากแต่เป็นประเด็นที่สำคัญยิ่ง โดยพื้นฐานความคิดทางการเมืองทั่วไปของอาเรนต์นั้น อาเรนต์ให้คุณค่ากับเสรีภาพและความเป็นอัตตาณัติเป็นสิ่งที่สูงสุดควบคู่ไปกับความเป็นพลักษณ์ ดังนั้นเธอจึงปฏิเสธกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมหรือแม้แต่อุดมการณ์ใดๆ ที่มีลักษณะของการสั่งการบังคับบัญชาและความเป็นเอกสัจจนิยมเป็นพื้นฐาน แม้ว่าอาเรนต์จะเสนอการให้อภัยและสัญญาในฐานะของทฤษฎีทางศีลธรรมที่มีความแตกต่าง แต่กระนั้นการกำหนดให้การให้อภัยและสัญญาเป็นหลักการทางศีลธรรมที่ใช้สำหรับการผ่านทางตันทางการเมืองก็คือการกำหนดให้หลักศีลธรรมดังกล่าวอยู่ในฐานะของเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองนั่นเอง การเจาะจงให้มีเพียงกิจกรรมทั้งสองประเภทนี้เท่านั้นที่เป็นกิจกรรมอันเป็นหลักศีลธรรมในพื้นที่ทางการเมืองก็ไม่ต่างอะไรกับการกำหนดให้มีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่สมบูรณ์และเป็นสากลอย่างที่เราพยายามปฏิเสธ ทั้งยังมีสภาพของการบังคับบัญชาที่มีการกำหนดกะเกณฑ์ไว้ก่อนว่าเป็นกิจกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ยิ่งไปกว่านั้นอาเรนต์กำลังลดสถานะและทำให้การให้อภัยและสัญญาเป็นกิจกรรมที่เรียกว่า “งาน” แม้ว่าจะพยายามนำเสนอกิจกรรมทั้งสองนี้ในฐานะของการแสดงตนก็ตามที่ การเสนอแนะดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับสิ่งที่เธอพยายามนำเสนอโดยรวมมาโดยตลอด และนี่อาจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เธอไม่เคยกล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวอีกเลยในภายหลังและนำไปสู่การหันไปสำรวจ *vita contemplativa* ในฐานะแหล่งของทฤษฎีทางศีลธรรมในท้ายที่สุด

บทสรุป

การศึกษาวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า อาเรนต์ท์เลือกใช้พระเยซูแห่งนาซาเรทเป็นต้นแบบของการให้อภัยด้วยเหตุผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในคำสอนของคัมภีร์พันธสัญญาดังกล่าวนั้นมีความสอดคล้องกับพื้นฐานความคิดทางการเมืองของเธอที่มุ่งเสนอและทำนุรักษาสภาพความเป็นพหุลักษณะและความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกันระหว่างมนุษย์เป็นหลักสำคัญ ทั้งการเสนอของเธอยังสะท้อนผ่านคำศัพท์ภาษากรีกโบราณอย่าง *aphienai* อันแปลว่าซึ่งแนวคิดเรื่องเสรีภาพและการปลดปล่อย อันเป็นแนวคิดและเงื่อนไขพื้นฐานของสังคมที่เธอมุ่งจะปกป้อง แต่กระนั้นการเสนอให้การให้อภัยเป็นหนึ่งในสองของทฤษฎีทางศีลธรรมที่สอดคล้องกับวิถีทางและความเป็นการเมืองนั้นก็ดูจะเป็นปัญหาสำหรับเธอไม่น้อย เนื่องมาจากการข้อเสนอดังกล่าวแม้จะดูเหมือนว่ามีความลงรอยและสอดคล้องกับการแสดงตนอันเป็นกิจกรรมที่เธอเสนอไว้ว่ามีความเป็นการเมืองเพียงกิจกรรมเดียวก็ตาม แต่กลับมีความขัดแย้งในตัวมันเองอย่างยิ่งยวดเนื่องจากว่าแนวคิดดังกล่าวได้ทำการแปรสภาพของการให้อภัยที่ควรจะเป็น “การแสดงตน” อย่างที่เธอพยายามเสนอให้กลายเป็น “งาน” และลดทอนคุณค่าของมันให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญของการจัดการแก้ไขปัญห ความขัดแย้งและการติดอยู่ในทางตันทางการเมืองเพื่อนำไปสู่ “การเมืองใหม่ที่ดีกว่า”

แม้ว่าการเสนอให้การให้อภัยในฐานะของทฤษฎีทางศีลธรรมของอาเรนต์ท์เองจะเป็นสิ่งที่ดูจะเป็นปัญหา แต่กระนั้นการเสนอแนะการให้อภัยในฐานะของการแก้ไขหรือคลี่คลายความขัดแย้งทางการเมืองของเธอกลับเป็นสิ่งที่ดูจะมีน้ำหนักและมีความเป็นไปได้ไม่น้อยในหลายกรณีที่มีการให้อภัยถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหามองทางการเมือง หนึ่งในกรณีที่น่าเชื่อถือได้ว่าประสบความสำเร็จและเป็นบทเรียนที่น่าสนใจคือกรณีของ Truth and Reconciliation Commission (TRC) ของแอฟริกาใต้ ซึ่งนำแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice) เข้ามาใช้ในการไต่สวนและพิพากษาคดีการเหยียดสีผิวและฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในช่วงปี 1960 ถึง 1994 ภายใต้การนำของ อาร์คบิชอปเดสมอนด์ ตูตู ผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากผู้คนทั้งสองฝ่าย (บัณฑิต จันทรโรจนกิจ, ม.ป.ป., หน้า 52-58; ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2558; ศิวข ศรีโสภากุล, 2555, หน้า 104-105) ก็สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามนำแนวความคิดเรื่องการให้อภัยมาใช้เป็นแกนหลักของการแก้ไขปัญหความขัดแย้งทางการเมืองด้วยเช่นกัน

แต่กระนั้นการนำแนวคิดเรื่องการให้อภัยไปใช้ในการแก้ไขปัญหความขัดแย้งทางการเมืองนั้นก็มีข้อพิจารณาและข้อพิรุธเป็นอยู่มาก ให้สังเกตว่า หากพิจารณาที่แนวคิดของอาเรนต์ท์อย่างละเอียดแล้ว การให้อภัยมีเงื่อนไขและข้อพิจารณาร่วมบางประการที่สำคัญอยู่ ประการแรกได้แก่ การที่ควรตระหนักว่าแนวคิดเรื่องการให้อภัยที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหามองทางการเมืองที่อาเรนต์ท์นำเสนอรวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับการให้อภัยที่ถูกใช้ควบคู่ไปกับแนวคิดเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้เป็นสิ่งที่มีรากฐานอยู่บนความเข้าใจอันมีรากฐานมาจากแนวคิดแบบคริสเตียน-ยูดายเป็นสำคัญ ดังนั้นการเลือกใช้แนวคิดเรื่องการให้อภัยเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองนอกบริบทอาจเป็นสิ่งที่ใช้การไม่ได้หรืออาจให้ผลไปในทิศทางที่ไม่พึงประสงค์ได้ง่าย นอกจากนี้ ผู้พิจารณาคควรตระหนักไว้เสมอว่าการให้อภัยนั้นเป็นเรื่องส่วนบุคคล ส่วนบุคคลในแง่ที่ว่าป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นด้วยความเต็มใจและสมัครใจของเหยื่อหรือผู้ที่ให้ให้อภัยเอง ไม่ใช่การแนะนำหรือบังคับบัญชาจากบุคคลหรือหน่วยงานอื่นภายนอก ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การจัดการให้อภัยในฐานะของการสร้างความสมานฉันท์นั้นอาจกลายเป็นสิ่งที่มีปัญหาหากว่าถูกนำไปใช้โดยรัฐหรือผู้ที่มีส่วนร่วมในความขัดแย้งเอง พูดอีกนัยหนึ่ง การให้อภัยอาจไม่ใช่แนวคิดที่น่าสนใจในการนำมาใช้ในหลายๆ กรณีเนื่องมาจากว่ามันอาจจะยิ่งสร้างความไม่ไว้วางใจและแตกแยกระหว่างคนในสังคมเพิ่มขึ้นอีก และเป็นการ

กันให้ผู้ที่ถูกเป็นเหยื่อของความรุนแรงนั้นยังต้องเป็นฝ่ายถูกกระทำและปิดกั้นจากคุณธรรมเพิ่มมากขึ้น ยิ่งกว่าเดิม ในกรณีเช่นนี้การให้อภัยจะไม่ใช่วิธีหนทางในการเยียวยารักษาหากแต่เป็นสิ่งที่ไปกบปิดห่อหุ้มความ
ยุติธรรมในสังคมให้ยิ่งกีดกร่อนกินลึกลงไปอย่างที่ไม่สามารถแก้ไขได้อีก

ยิ่งไปกว่านั้นการที่อาเรนต์กำหนดให้การให้อภัยเกิดขึ้นได้เฉพาะกรณีของการละเมิดต่อกัน “อย่าง
‘ไม่ตั้งใจ’” นั้นเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญมาก เพราะการละเมิดและกระทำผิดต่อกันเล็กๆ น้อยๆ ด้วยความ
เขลาหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์นั้นมีความแตกต่างจากการละเมิดด้วยความตั้งใจหรือจงใจเพื่อเหตุผลหรือเป้า
หมายบางประการทางการเมืองเป็นอย่างสูง หากมองด้วยกรอบความคิดของอาเรนต์นั้น การละเมิดที่กระทำ
ด้วยความตั้งใจอย่างมีเป้าประสงค์ไม่จัดเป็นกิจกรรมทางการเมืองหรือกิจกรรมที่เรียกว่าการแสดงตน หาก
แต่เป็นกิจกรรมที่เรียกว่างาน อันเป็นสิ่งที่ไม่สามารถถอนตัวการให้อภัยได้ และสมควรที่จะต้องแก้ไข
ด้วยกิจกรรมประเภทเดียวกันอย่างการใช้กฎหมายอันเป็นกิจกรรมที่เรียกว่างานด้วยกันเท่านั้น เมื่อเป็นเช่น
นั้นหากเรากลับไปทบทวนของงานวิจัยที่ได้กล่าวไว้ว่าอาเรนต์เสนอแนะทางเลือกสำหรับการแก้ไขปัญหา
การละเมิดไว้สองประการคือการให้อภัยและการลงโทษ ก็จะพบว่าการลงโทษเป็นการแก้ไขที่สำคัญสำหรับ
กรณีการละเมิดที่ตั้งใจกระทำด้วยความรุนแรงและวางแผนไว้ก่อนอันเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับวิถีคิดที่เห็นว่าการ
ชั่วร้ายอันแปลกพิเศษที่เกิดขึ้นนั้นควรปล่อยให้ทำหน้าที่ของพระเจ้าเป็นเจ้า ซึ่งในแง่นี้ พระผู้เป็นเจ้าก็คือ
“รัฐ” องค์ค้ำพิชที่ยิ่งใหญ่กว่าปัจเจกชนและมีอำนาจทางการเมืองปกครองเหนือปัจเจกชนนั่นเอง

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2543). *อภัยวิถี : มิตร/ศัตรู และการเมืองแห่งการให้อภัย*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส.
- บัณฑิต จันทรโรจนกิจ. (ม.ป.ป.). *บทบาทของคณะกรรมการตรวจสอบและค้นหาความจริง : ศึกษาเปรียบเทียบในกลุ่มประเทศอาเซียนและสาธารณรัฐเกาหลี*. รายงานวิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). *ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน : รวมบทความว่าด้วยประชาธิปไตย ความรุนแรง และความยุติธรรม*. นนทบุรี : ฟาเดียวกัน.
- ศิวัช ศรีโคงกุล. (2555). *เผชิญภัยความรุนแรงด้วยปรองดอง? : บทเรียนจากต่างแดน*. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

Translated Thai References

- Chanrochanakit, P. (n.d.). Botbat khong khanakammakan truatso lae khonha khwamching: sueksa priapthiap nai klum prathet asian lae satharanarat kaoli. [The roles of truth and reconciliation commissions: A comparative study of ASEAN Countries and Republic of Korea]. Research Report, Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University.
- Kongkirati, P. (2015 [2558]). *Prachathippatai nai yuk plian phan : ruam botkhwam wa duai prachathippatai khwamrunraeng lae khwamyutitham*. [Transitional democracy: collected essays on democracy, violence, and justice]. Nonthaburi: Same Sky Books.
- Satha-anand, C. (2000 [2543]). *Aphai withi : mit tap satttru lae kanmueang haeng kan hai-aphai*. [Forgiveness path: Friend/Enemy and the politics of forgiveness]. Bangkok: 100th anniversary Pridi Banomyong Statesman Committee.
- Sripokangkul, S. (2012 [2555]). *Phachoenphai khwamrunraeng duai prongdong? : botrian chak tangdaen*. [Confronting the violence effect with reconciliation?: lessons learned from foreign lands]. Bangkok: Kobfai Publishing Project.

The Concept of Forgiveness in Hannah Arendt's Moral Theory: A Preliminary Study of Forgiveness
in Political Theory and Political Conflict Resolution

เอกสารภาษาอังกฤษ

Arendt, H. (1998). *The Human Conditions*. Chicago: The University of Chicago Press.

Bash, A. (2013). *Just Forgiveness: Exploring the Bible, weighing the issues*. London: SPCK Publishing.

Bash, A. (2015). *Forgiveness: A theology*. Oregon: Cascade Books.

Bible Hub. (2019). *Salach*. Retrieved from <https://biblehub.com/hebrew/5545.htm>.

Bible Study Tools. (2019a). *Kaphar*. Retrieved from <https://www.biblestudytools.com/lexicons/hebrew/nas/kaphar.html>.

Bible Study Tools. (2019b). *Nasa*. Retrieved from <https://www.biblestudytools.com/lexicons/hebrew/kjv/nasa.html>.

Griswold, C. L. (2007). *Forgiveness: A Philosophical exploration*. New York: Cambridge University Press.

Griswold, C. L. and Konstan, D. (2012). *Ancient Forgiveness: Classical, Judaic, and Christian*. New York: Cambridge University Press.

Morton, A. (2011). What Is Forgiveness? In C. Griswold & D. Konstan (eds.), *Ancient Forgiveness: Classical, Judaic, and Christian* (pp. 3-14). Cambridge: Cambridge University Press.

Olsen, V. N. (1963a). Forgiveness, in the light of the Hebrew language. *The ministry*, 36(4), 11-13.

Olsen, V. N. (1963b). Forgiveness in the New Testament. *The ministry*, 36(7), 17-19. 18-19, 23.

Olsen, V. N. (1963c). The usage of the Greek words translated "forgive," "Forgiveness". *The ministry*, 36(5), 17-19.